

דתישכונ

בס"ד

פרשת וישב, תשע"ז, מספר 1200

שלום בבית יעקב? – הזעקה והרהורי החרטה

רפי ועקנין

לכאורה, גם על יוסף יש לתמוה: הכיצד קיבל על עצמו שליחות זו, הלא על בשרו ידע את שנאת אחיו וקנאתם?! אלא שיוסף היה אנוס על פי הציווי. כך, על פי המדרש, יש להבין את תשובתו: "הנני".¹ "יודע היה שאחיו שונאין אותו ולא רצה לעבור על דברי אביו",² ו"נהג בו בכבוד כמורא אב על בן".³ ובלשונו של הרמב"ן: "הכל סבל לכבוד אביו".⁴ בפרשה הקודמת קראנו, שיעקב עצמו עמד במצב דומה, כאשר ציוותה אותו אמו לעשות דבר קשה ומסוכן: ליטול מאביו - בדרכי רמייה - את הברכה שהייתה מיועדת לאחיו (כז:ו-ז). אמנם הוא ניסה לחמוק ממצוותה של אמו, אך לא עלתה בידו, והלך לעשות את אשר צוה כשהוא "אנוס וכפוף ובוכה".⁵ תמוה שזיכרון זה נתעלם מיעקב והוא מעמיד את בנו בניסיון דומה.

יתר על כן, אני מבקש לטעון שיעקב היה צריך להירמז מתשובתו של יוסף ולא נרמז. יוסף שומע את דבר השליחות ומשיב בקצרה "הנני". וכבר העירה נחמה ליבוביץ שמשונה "הנני" זה מכל "הנני" שבתורה, שכל "הנני" מיד אחר קריאת השם מקומו, אולם כאן כבר שמע את המדבר אליו וכבר ידע את הנדרש ממנו.⁶ ואולי על כגון זה אמר ר' יוחנן: "יש הן שהוא כלאו ויש לאו שהוא כהן" (בבא קמא צג ע"א), ובלשונו של רמב"ן בהקשר אחר: "לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו".⁷ מאוחר יותר, כשראה יעקב את פתונת הפסים הטבולה בדם (לז:לא-לד), הבין

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף: הֲלוֹא אָחִיךָ רַעִים בְּשִׁכְמְךָ לָכֶּה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ: הֲנִי. וַיֹּאמֶר לוֹ: לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אָחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֵּאֵן וְהִשְׁבֵּנִי דָבָר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבֵרוֹן וַיָּבֵא שְׂכֵמָה (בר' לז:יג-יד).

זהו סיפורה של השליחות ששלח יעקב את יוסף, שליחות העתידה לחולל מפנה בחייו. הוא נשלח מעולם מפנק בבית אביו, לעולם של סבל ועינויים. מכאן ואילך הופכים חייו לשרשרת ארוכה של סבל – שלש עשרה שנים שראשיתן בבור האחד (לז:כד), ואחריתן בבור האחר, בור בית הסוהר (לט:כ).

תמיהה גדולה יש לתמוה על יעקב. הלא זה עתה קראנו: "וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ (אחיו) וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלוֹם", "וַיֹּסְפוּ עוֹד שֹׁנְאֵהוּ אֹתוֹ", ושוב: "וַיֹּסְפוּ עוֹד שֹׁנְאֵהוּ אֹתוֹ", ולבסוף: "וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אָחִיו" (לז:ד-יא). על רקע מערכת יחסים עכורה זו, הרוויה בשנאה שהפכה לקנאה, והשלום ממנה והלאה, אומר לו יעקב: "לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אָחִיךָ"? איזה שלום? איזו אחווה?⁸ וכי לא היה יעד וער למתרחש בין יוסף לבין אחיו?⁹

* פרופ' רפי ועקנין, מרצה במכללת הרצוג בירושלים. המאמר מוקדש לזכרה הברוך של נכדתי הפעוטה נעמי.

¹ נחמה ליבוביץ הקדישה שני פרקים לשליחות זו. מראשיתה – "וישלחהו מעמק חברון" (לז:יד), ועד אחריתה – "לא אתם שלחתם אותי הנה כי אם הא-להים" (מה:ח). עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ז, עמ' 275-277 ועמ' 353-354.

² ולא רק שלא יכלו לדבר עמו שלום, כפירוש רש"י, אלא שגם "לא סבלו דברו עימהם לשלום", כפירוש הנצי"ב.

³ יושם לב שדבר השליחות הוא הנאמר בפסוק יד, והנאמר בפסוק הקודם לו אינו אלא הצהרת כוונות מפי יעקב. אולי דבר זה רומז לחששו של יעקב ולהיסוסו בבואו לשלוח את בנו למקום סכנה. סיפורה של שליחות זו מזכיר את סיפורה של שליחות אחרת, זו ששלח ישי את דוד בנו אל אחיו שהיו בשדה המערכה (שמ"א יז:ז-כט), וציווהו: "וְאֵת אָחִיךָ תִּפְקֵד לְשָׁלוֹם" (יח). אכן יש דמיון רב בין שני הסיפורים, אולם גם גדול ההבדל ביניהם. ישי ראה בעיניו (ולא בחלום), שדוד נבחר מבין כל אחיו להימשח למלך על ידי

הנביא במצוות ה', והוא שולחו לשדה המערכה לא רק כדי לדרוש בשלום אחיו אלא גם כדי שיתחכך במקצת בענייני הממלכה וכדי שיימצא בקרבתו של המלך.

⁴ מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, מסכתא דויהי, ד"ה ויקח משה (במהד' הורוביץ-רבין, עמ' 79, הובא משפט זה בחילופי הנוסח על פי הדפוס; מהד' איש שלום, כד ע"ב).

⁵ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פד, יג.

⁶ בפירושו לפסוק טו.

⁷ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) סה, יד.

⁸ שם, עמ' 307 ועמ' 339. כמו כן ראו: הרב מרדכי ברויאר, פרקי בראשית ב, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 611.

⁹ כך אמר רמב"ן על יוסף שלא הבין לאשורם את דברי האיש שאמר לו: "נסעו מזה" (לז:ז).

שנה שלא ראה את אביו, ואפשר שבגלל זה נמנע מלשגר לו אות חיים כל אותן שנים.¹⁴ רק עתה, אחר תהליך ממושך של צירוף וזיכוך שבו העביר את עצמו ואת אחיו עמו, בפרשה ארוכה של התנכרות והתעללות - ודמות דיוקנו של אביו הייתה כל אותה עת לנגד עיניו - יכול היה לעמוד ולזעוק מקירות לבו: 'אבא! איך עשית לי זאת? איך שלחת אותי בשליחות שהביאה עלי פורענות, הלא ידעת את שנאתם אותי?'. בזעקה זו המסומלת ב"עגלות" ששלח אל אביו, נסגר חשבוננו עמו.

ויעקב? המדרש שהובא לעיל חושף את הרהורי החרטה על העבר, שהיו בתודעתו על אותה שליחות אומללה ששלח את יוסף אליה. נראה שגם נפשו של יעקב לא ידעה שלום כל אותן שנים, ורק בסופו, אחרי שראה את "העגלות" והתבשר שיוסף בנו חי - "ותחי רוח יעקב" (מה:כז). וכך פירש הרב הירש: "באותה שעה, קם מאבל של עשרים שנה, ושוב שרתה עליו שכינה ומיד הוא נקרא שוב בשם ישראל. מיום שנפרד יוסף מעמו, הוא נקרא תמיד רק יעקב".¹⁵ ורק עתה: "ויאמר ישׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֵלֶיךָ וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרֶם אָמוּת" (מה:כח). בהכרזה חגיגית זו מפיו של יעקב נסגר המעגל והשבר בא אל התיקון ואל ההשלמה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
dafshv@mail.biu.ac.il כתובת דוא"ל של הדף:

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

את מה שלא הבין עתה. וכך אמרו חכמים: "הדברים הללו היה אבינו נזכר ומעיו מתחתכים, יודע אני שאחיק שונאים אותך והיית אומר לי הנני".¹⁰

נראה לי שאת דבר השליחות המרה הזו נצר יוסף בלב, כחשבון בלתי סגור עם אביו, במשך כל אותן עשרים ושתיים שנה שלא ראהו, ורק בסופן הוא בא עמו חשבון על כך:

וַיְגִדוּ לוֹ לְאָמֵר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי הוּא מֵשֶׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפֶּגַע לְבֹו כִּי לֹא הָאֲמִין לָהֶם: וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֵת הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם (בר' מה:כז).

לא את עגלות פרעה ראה יעקב כי אם את עגלות יוסף. ומה היו עגלות אלו? "אמר להם (יוסף לאחיו): אם האמין לכם הרי מוטב, ואם לאו, אתם אמרו לו: בשעה שפירשתי ממך הלא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק הדא הוא דכתיב וירא את העגלות".¹¹

כזכור, פרשת עגלה ערופה נאמרה בדב' כא:א-ט. הרוג שנמצא בשדה ולא נודע מי הכהו, זקני העיר הקרובה אל החלל מביאים עגלת בקר, עורפים אותה בנחל ואומרים: "ידינו לא שפכו את הדם הזה". וכי יעלה על הדעת שזקני בית דין שופכי דם הם?! אלא על זאת היו מתוודים: "שלא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לווייה".¹²

מסורת אגדית המובאת בספר הזוהר אומרת שזה בדיוק המסר ששלח יוסף אל יעקב אביו באמצעות אותן עגלות. הדברים הם דברי תוכחה, אמנם תוכחה מסותרת כמצוות הבן על האב, אבל תוכחה קשה:

רַמְזָה רַמְזָה לוֹ יוֹסֵף לִיעֲקֹב, עַל עֲגָלָה עֲרוּפָה... בּוֹא וּרְאֵה, יוֹסֵף כְּשֶׁנִּפְרַד מֵאֲבִיו בְּלֹא לוֹוִיָּה וּבְלֹא אֲכִילָה נִשְׁלַח, וְהִיָּה מֵה שֶׁהִיָּה. וְכִשְׁאָמַר יַעֲקֹב: "טָרַף טָרַף יוֹסֵף", אָמַר: אֲרַד אֶל בְּנֵי אֲבִי אֲבִל שְׂאֵלָה שְׂאֵנִי גִרְמַתִּי לוֹ, שֶׁהִיָּיתִי יוֹדֵעַ שְׂאֵחִי שׁוֹנְאִין אוֹתוֹ וְשִׁלַּחְתִּי אוֹתוֹ (אליהם). ורמז רמז לו (יוסף).¹³

נראה שהפצע שאותה שליחות מרה פצעה בנפשו של יוסף, דימם בקרבו כל אותן עשרים ושתיים

¹⁰ **בראשית רבה** (תיאודור-אלבק) פד, יג. במקורות מקבילים הניסוח שונה במקצת: "יודע היית שאחיק שונאים אותך". הנוסח "יודע אני" מדגיש עוד יותר את הרהורי החרטה של יעקב על השליחות.

¹¹ **בראשית רבה** (תיאודור-אלבק) צד, כז. רש"י על אתר.

¹² תרגום עברי של דברי הזוהר ויגש רי, ע"ב. וזה לשון המקור: תא חזי. יוסף כד איתפרש מאביו, בלא לויה ובלא אכילה אשתדר והוה מה דהוה. וכדאמר יעקב: טרף טורף יוסף, אמר: ארד אל בני אבל שאולה דאנא גרימנא ליה דהוינא ידע דאחוי סניין ליה ושדרנא ליה. ורמז קא רמיז ליה.

¹⁴ את השאלה הזו שאל הרמב"ן, בפירושו לבר' מב:ט: "איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו"? והתדיינו בה באריכות הרב יואל בן נון והרב יעקב מדן. ראו: יואל בן-נון, **פרקי האבות: עיונים בפרשיות האבות בספר בראשית**, אלון שבות תשס"ט, עמ' 165-222.

¹⁵ **פירוש הרב הירש לבר' מה:כז** (ירושלים תשמ"ט, תרגם: מרדכי בן שמשון ברויאר).